ЗАРОБЉАВАЊЕ ВАЉЕВСКИХ, ПОСАВСКИХ И КОСМАЈСКИХ ПАРТИЗАНА

Издајничке акције четника пренеле су се истовремено и на простор на коме су дејствовали Ваљевски, Посавски и Космајски партизански одреди. Око Ваљева, Мионице, Љига, Лајковца, Лазаревца, по Тамнави, Посавини и на Космају — свуда су стигли четници да обаве своју издајничку улогу. Тих дана догађала се издаја за издајом.

О заробљавању партизана и партизанских сарадника у Мионици и њеној непосредној околини налазимо податке разбацане по разним сећањима.

Сведоци се сећају да је једна група четника у Топлици код Мионице претходно извршила обимне припреме за хватање партизана. Четници из Топлице позвали су у помоћ неке четнике са Разбојишта и намеетили их у заседу код Топлице. Приликом хватања партизана посебно су се истицали они из друге четничке заседе која је постављена десно од пута од Топлице ка Мионици.[1]

Већ у првом налету четника у Мионици и око Мионице су похватани: комесар за исхрану Колубарског партизанског батаљона Ратко Петровић и чланови Народноослободилачког одбора у Горњој Топлици: Миливоје Ускоковић, Гвозден Ђорђевић, Велисав Петровић, Вукосав Радојичић, Лука Папић и Живота Јанковић. Овде су четници дотерали и два друга из Драгоља[2]. Убрзо је ТОЈ групи придружен још један партизан који је имао надимак Вивац, родом из Белановице, па затим још један партизан из Калањевца, човек средњих година са златним зубима и црвеним ожиљком на образу. Ова двојица последњих су некако успели да побегну из групе и поново су дошли у партизанеку чету у Белановицу[3].

Живим сведоцима посебно се у памћење урезало хватање партизанског одборника Миливоја Ускоковића из Горње Топлице. Да

1. Сећање Милорада Николића, стенографеке белешке, Горња Топлица.
2. Сећање Ратка Ускоковића, стенографске белешке, Г. Топлица.
3. Сећање Радула Игњатовића, Стенографске белешке, Г. Топлица. По сећању Милована Радојевића, партизан из Калањевца је Миљко Војнновић. Партизан са надимком „Вивац погинуо је у борби против четника у селу Ивановцима 1943. године.

би партизанског одборника заплашио, један четник пуцао му је преко главе. На то је заробљени партизан прибрано рекао:

— Пуцај у месо, немој преко главе, или баци пушку па да се зубима кољемо! Али, да знаш, имам пет синова и неки од њих ће остати жив и осветити ме! .. ,[4]

Живко Лаловић у свом сећању помиње већи број заробљених, који су сакупљани у четнички затвор у Мионици:

„ . . .У току дана дотерано је још другова: Светислав Трифуновић из Вратиглава, који је био у партизанима, Милић Крстић и Ратко Петровић. . . Ми смо били затворени у кафани, а кад се накупило нас 32 или 33 пребацили су нас у једну собу у среској згради. Око зграде поставили су стражу.

Тада су дотерани и други похапшени: Тихомир Ђорђевић, Милан и Урош Радовићи из Ђурђевца, Радиша Чарапић и Антоније Крстић из Мионице, Милан Димић, Превислав Срећковић из Маљевића, Лука Папић и Милан Јеремић из Команица, Јоксим Ђорђевић из Маљевића, Љубисав Јовановић, Михаило Петровић, Станко Петровић из Мионице, Јован Несторовић из Кључа, Миливоје Ускоковић из Ракара, Вуле Радојичић и Гвозден Ђорђевић из Ракара, Радивоје Радовановић из Гуњице. .

Четничке издаје и хапшења бораца и сарадника НОП у Мионици сећа се Жика Гајић:

„ ... Сврађам код председника Народноослободилачког одбора Мионице Милана Стојановића Брке. Нисам ни сео честито, а упада четничка петорка, с пушкама, лишава ме слободе, узимају ми пиштољ, сат, налив перо, новац, блок за белешке. Стрпали су ме у зграду Среског начелства, где су већ затворени многи другови, међу њима Тика и Љубинка Марић, Каја Лаловић, Мара Стојановић, ћерка Бркина, секретар актива СКОЈ-а у Мионици, Живко Лаловић, председник Народноослободилачког одбора у Санковићу, Драган Илић, учитељ, комесар Команде места Мионица, Деспот Секулић, опанчар, члан Народноослободилачког одбора Мионица, Милутин Ћосић, земљорадник, члан Народноослободилачког одбора Мионица, Ратко Петровић, столарски радник, комесар за исхрану Колубарског батаљона, Милан Радовић, земљорадник из Ђурђевца, члан Народноослободилачког одбора и други наши активисти и сарадници. Касно у ноћ довели су и Мићу Радојевића, члана Окру-

4. Сећање Чеде Гавриловића, Станише Чолића и др, Стенографске белешке, Горња Топлица.
5. Сећање Живка Лаловића, стенографске белешке, Мионица.

жног комитета. Тражимо објашњење, бунимо се, одговор не добијамо. . ."[6]

Други учесник и сведок, Бранислав Павловић додаје:

„ .. . Шестог новембра увече ухапшен сам ја, Ђура Михајловић из Кључа, његова ћерка Лепосава, Срба Расулић, студент из Петнице, Брана Стефановић учитељ из Пауна, Душан Петровић, Александар Јанковић Цига.. . Драган Лазаревић и Божа Недељковић... Сви смо

Боривоје Атанацковић

Љубинка Марић

дотерани у среску зграду... Сутрадан су нас повезали и потерали на Равну гору. Код Мишића кафане у Струганику пуштени су Александар Јанковић Цига, Радован Аћимовић, Божа Недељковић и Драган Лазаревић...

Седмог новембра увече дотерани смо у планиничку школу и ту смо нашли прву групу ухапшених. Одатле смо одмах истерани на Равну гору. Постројили су нас пред једном шталом.. ,"[7]

Заробљене из зграде Среског начелства у Мионици четници су потерали на Равну гору. Ево како се тога сећају сведоци:

„ .. . Дошли смо пред кафану у Струганику. Главни спроводник био је Драгић Пешовић. Пред кафаном

6. *Сећања бораца Ваљевског народноослободилачког партизанског одреда,* том I, Ваљево 1984, стр. 316 (у даљем тексту: *Сећања бораца).*

7. Сећање Бранислава Павловића. Стенографске белешке, Мионица.

у Струганику су нас ностројили. Било нас је 32. Тада је однекуд изашао мајор Аца Мишић и одржао нам неки говор. Говорио је како смо ми покварени и питао шта ће с нама женске. . . Дуго је још нешто псовао и затим је извадио неки списак, позвао једног наредника и питао га да ли има људе према том списку. Читао је имена: Тихомир Марић, Драгољуб Илић, Драган Ступаревић, Милан Стојановић, Милутин Ћосић, Драгиша Радовић, Деспот Секулић, Ратко Петровић. . . Наредник је известио да су сви прочитани из списка ту, а мајор Мишић је тада наредио да се они ставе на чело колоне и да се на њих посебно пази. Онда је мајор Мишић у колони угледао Милана Димића па је повикао:

— Ене, тицо, и ти си овде! Ти си онај који си нам довео Тита!

Још једном је наредника упозорио да пази на оне с чела колоне и некуд је отишао.

Ми смо кренули за Брајиће, где смо стигли ноћу. . ,"[8]

Други живи сведок овоме сећању додаје:

„ . .. Сутрадан нас терају према Равној гори. Везали су Тику Марића, Милана Стојановића Брку и Ратка Петровића. Спроводи нас четничка стража којом командује наредник бивше југословенске војске. Пешић се презивао, не сећам се да ли му би име Милић, родом је из села Планинице. Терају нас цео дан, гладне, до Теочина. Тамо у некој штали има још партизана, а из наше групе издвајају познатије: Тику Марића, чика Брку Стојановића, Ратка Петровића, Деспота Секулића, Милутина Ћосића и учитеља Илића па их отераше у Брајиће, где су и нас отерали сутрадан и затворили у подрум једне зграде. Ту нас саслушавају: да ли смо добровољци или мобилисани. . . Притрча понизак четник, бивши жандарм, поче да ме бије, псује. . . Скиде ми капу са главе па ми скиде петокраку, а испречи се онај Пешић и рече да ме не дира, јер он за мене одговара. . . Одатле нас отерају у школу у Планиници, где има око 100 заробљених партизана, Ужичана, Милановчана и других. .

Као један од четничких првака и организатора четничке хајке на партизане у Мионици помиње се у многим сећањима судија Јован Глигоријевић, старешина Среског суда у Мионици. Сећају се да је он лично, наоружан машингевером, дошао у кућу Машинке Марић, отерао је у Мионицу и предао четничком штабу. Четници из групе судије Глигоријевића заробили су Тихомира Мари-

8. Сећање Живка Лаловића, стеиографске белешке, Мионица. Милан Димнћ који се овде помиње заиста је био партизан.

9. *СеНанл бораца,* стр. 316.

Милош Бојиновић

Станко Бошњаковић

Стеван Петровић

Александар Усноковић

Милован Радовановић

Војислав Лозањац

Урош Рафаиловић

Милић Крстић

Лука Павловић - Папић

ћа, учитеља Илића, Живка Лаловића, Катарину Стојановић — Лаловић, Славку — Мару Стојановић (удату Ружић) и Љубинку Марић. После хапшења ове групе судија Глигоријевић је наставио са својим четницима да хвата остале партизане и партизанске сараднике по Мионици. Само у току једне ноћи похапсили су преко 30 људи и жена.

Тих новембарских дана 1941. године четници су по великом броју села око Ваљева и Мионице изводили праве хајке на партизанске борце и партизанске сараднике. Чинили су то увек мучки.

Радивоје Радовановић

Бошко Стојановић

подло, издајнички, готово увек на превару. Тих дана четници су хватали људе у Ракарима, Берковцима, Топлици, Санковићу, Радобићу и на разним другим местима.

У Рајковићу су четници међу првима похапсили чланове Народноослободилачког одбора Момчила Никића и Драгомира Мишовића. Затворили су их у један подрум. Нешто касније у тај исти подрум доведени су и затворени и други заробљени: Даринка из Клинаца, Миле Бјелица радник „Вистада", па још касније Ненад Спаоојевић, Божа Живановић, столар Милош из Рајковића. .. У истом подруму нашли су се затим Светозар Мојовић из Робаја, Вера Ваљаревић из Ваљева и Тихомир Спасојевић из Рајковића. Из овог подрума сви су отерани на Равну гору. После неколико дана из тог подрума на Равну гору је отеран и Воја Рафаиловић.

Ратко Петровић

Деспот Секулић

Станиша Савовић

Глиго Видовић

Миливоје Ускоковић

Живорад Весић

Драгомир Маринковић

Ратко Јовичић

Чедомир Велимировић

Крајем октобра 1941. шдине немачка колона из Ваљева упорно је покушавала да се из окруженог града пробије према Ужицу. Тих дана, 30. октобра, требало је у Бачевцима да се одржи састанак Окружног комитета КПЈ ваљевског округа. Због продора немачке колоне и свакодневних борби на путу према Ужицу, чланови Окружног комитета су се повлачили дубље у село, даље од пута. Из сукоба партизана и четника настале су тешке и сложене последице. Окружни комитет КПЈ покушао је да оцени насталу ситуацију па је решио да се неки партијски радници распореде по терену. Требало је да Милован Радојевић крене у качерски срез, Живорад Гајић и Милица Павловић у срез колубарски, Љубомир Петровић Мингеј у рађевски и подгорски срез. Окружни комитет КПЈ ваљевског округа још није знао да су четници започели чарке око Ужица и да на разним местима нападају партизане. Управо та неодређеност омогућила је четницима у ваљевском крају да на мучки начин похватају велики број партизанских бораца, партијских и позадинских радника и сарадника НОП.

Детаља о томе сећа се један од тадашњих партијских радника:

> „ . . . Добијам задатак да идем у једну Колубарску чету, негде око Љига, да формирам актив СКОЈ-а. У Колубару са истим задатком иде и Вера Ваљаревић, члан Окружног комитета СКОЈ-а. Крећемо заједно, а и Мића Радојевић на партијски рад у арез качерски. . ,"[10]

У Мионици су тада ухваћени Милован Радојевић и Живорад Гајић, у Рајковићу Вера Ваљаревић, у Жабарима Боривоје Атанацковић[11], Миливоје Бјелица, Слободан Кузмановић[12] и Милојко Срећковић, у Клинцима Јаков Дудић. . . За неколико дана на малом простору око Ваљева и Мионице четници су похватали око 30 људи[13].

Живорад - Жика Гајић и Вера Ваљаревић кренули су из Бачеваца у правцу Љига. Успут оазнају да је кућа партизанског сарадника Живорада Ћосића у Клинцима растурена и опљачкана и да су то учинили четници. Ту су обавештени да је Даринка, супруга Живорада Ћосића, заједно аа Миливојем Бјелицом, отерана у четнички штаб у Рајковићу. . .

> „ . . . Сељаци кажу да су то урадили четници Воје Поповића и Нешка Недића. Код њих у Рајковићу тражим да пусте Миливоја и Даринку. Они ме лажу да су партизани ухапсили неке четнике па кад ми њих пустимо, пуетиће и они наше. Захтевао сам да их посетим.

10. *Сећиња бораца,* стр. 315—316.

11. Боривоје Атанацковић Бора, инжењер агрономије, професор Пољопривредне школе у Ваљеву. Вид. *На ратиштима и стратиштима,* књ. I, стр. 35—36.

12. Слободан^Р. Кузмановић Слоба Боја, учитељ. Вид. *На ратиштима и стратиштима,* књ. I,

13. Група аутора: *Ва.*ево град устаника,* Култура, Београд 1967, стр. 351.

Рекли еу ми да идем у школски подрум, јер су тамо затворени. Пред подрумом био је стражар па сам му рекао да сам био код Воје и Нешка и да хоћу да се састанем са ухапшеним. Стражар ме је пустио па сам рекао Миливоју и Даринци шта су ми рекли Воја и Нешко. После овога ја сам наставио пут за Мионицу, а Вера остала у селу Рајковићу. . ." — сећа се Жика Гајић[14].

Милоша Урошевића и још седморицу његових другова партизана четници су заробили на путу за Пријездић кад су ишли ради набавке хране за партизанске јединице. Отерали су их и затворили у један подрум у Рајковићу, а одатле су и они преко Миоице отерани на Равну гору."

* * *

Једна партизанска десетина, у којој су се налазили Јаков Дудић, Бошко Стојановић, Слободан Кутић и други, обављајући добијене задатке у селима око Ваљева, наједном је испред себе приметила четнике. Повећа група четника стајала је на раскршћу у селу Клинцима које мештани зову Састанак, а партизанска група имала је свега 11 бораца. Запраштале су четничке пушке. Ту је у изненадном нападу погинуо партизан Превислав Јовановић из Санковића. Остали партизански борци су заробљени. Око заробљеника се окупило близу 300 четника и сви су тада имали једину бригу да чврсто држе ових десет заробљених партизана. После тога заробљене су потерали у Рајковић и затворили у један кафански подрум. Ту су преноћили. Сутрадан су међу заробљене упали четници и са њих поскидали све што је било вредније од одеће. Храну никако нису добијали. Трећег дана су истерани из подрума пред кафану. Пред кафаном су се већ били постројили четници који су десеторицу заробљених партизана потерали за Равну гору. На Равној гори су их затворили у кошару Живка Дамњановића.

Сутрадан су ову групу заробљених партизана равнопорци извели из кошаре и наредили им да се построје. Наишли су Никола Калабић и Дража Михаиловић, свакога загледали и за свакога се понешто распитивали. После тога једног по једног су водили на неки дрвљаник и дивљачки батинали. Са четничким батинашима био је и Михаило Грујичић из Равња код Драчића, звани „поп", који је врло подругљиво одређивао колико коме батина треба ударити.

— Благослови, оче! — повикао би неки од батинаша кад су жртву позалили по дрвљанику.

„Поп" Михаило би тада узвикивао свој „благослов": Тридесет и пет! А то би значило да заробљеник добија тридесет и пет удараца дебелом мотком.

14. Живорад Гајић: Како су нас издали, *Сећања бораца,* стр. 316.
15. Архив Југославије, фонд 110—431—481.

Испребијане, измучене и гладне још су их неколико дана водили по Равној гори. .. Заробљеног партизана Бошка Стојановића четници су после једног батинања стрељали.

* * *

Четврта колубарска чета Ваљевског партизанског одреда затекла се почетком новембра 1941. године око Става. Очекивали су да Немци овим правцем могу кренути из Ваљева према Пецксј и Љубовији. На истом положају била је и четничка групација коју су мештани звали „Лелићки четнички одред". Снабдевали су се и хранили заједно с партизанима. Нико од партизана није ни слутио да четници припремају издају.

Онога што је тада наступило, сећа се један од тадашњих бораца Колубарске чете:

> „ . . . У чети нас је било преко четрдесет. Три десетине биле су смештене у једној кући у Ситарицама. Са нама је био и командир чете. Други део наше чете, управо једна десетина била је негде даље смештена у истом селу заједно са политичким комесаром Миљком Николићем. . . Негде око пола ноћи зачу се глас стражара: „Стој!".. Нико се није одазивао са оне стране. Стражар је приметио да се неко привлачи кући па је отворио ватру. . . Одмах смо сви истрчали. . . Били су то четници. . . На њиховом челу био је капетан бивше југословенске војске. Почео је да протестује што је стража пуцала. . . а онда је нешто блажим тоном наставио: „Добривоје, дођи доле да разговарамо као људи!" Не сумњајући ништа, командир је одлучио да оде до четника ради разговора. Ја сам први нешто посумњао и саветовао командира да не иде сам. . . Повео је са собом само једног партизана. Чим су њих двојица стигли до четника били су нападнути. Четници су их у мраку, из заклона, пресрели, ударили кундацима по глави и разоружали. Ми нисмо знали шта се доле дешава. . . у међувремену четници су извршили опкољавање читавог простора око нас. . . рекли су да треба мирно да одложимо оружје, јер смо опкољени. . ,"[16]

Како се сећају живи борци, у Ситарицама је четника било много више него партизана па су борци одложили оружје. Четници су већ били припремили конопце и жицу и разоружане партизане почели да везују. Везивали су по двојицу за руке. Тако је у Ситарицама заробљено и везано око 30 бораца четврте колубарске чете Ваљевског партизанског одреда[17].

Заробљене и повезане борце Колубарске чете у Ситарицама четници нису ту задржали.

16. Никола Мишчевић: Издаја. *Сећања бораца,* стр. 310.
17. *Сећања бораца,* стр. 310.

„. . . У току ноћи одвели су нас до основне школ у селу Лелићу и затворили нас у једну учионицу, где с нам на улазу развезали руке. Сутрадан су довели јог неколико заробљених партизана, које су такође на прс вару ухватили и убацили их у учионицу. Тако нас је би ло око 50 заробљених партизана... Увече су нас извел из школе и поново везали. Одредили су спроводник(Било их је укупно 17. Повели су нас у правцу Ваљева ми смо мислили да нас воде да предају Немцима. ТВЈ дили су нам и даље да идемо на Равну гору. . . Наш кс

Драгољуб Илић Добошарев

Добривоје Спасојевић

мандир Добривоје Спаоојевић. . . због озледе од четни' ких удараца ни]е могао да иде. . .[18]

Четници су колону од педесетак заробљених и повезаних па; тизана повели из школе у Лелићу. Терали су их по ноћи некуда правцу Равне горе. Изненада су наишли на заседу. То су, изглед; били Немци. Отворили су жестоку ватру из машинки и пушком! трајеза. Четници који су спроводили заробљене партизане су < разбежали. Бежали су и заробљени партизани. Неки су успели р се удаље и од четника и од немачке заседе и прикључили су с својим или другим партизанским јединицама.

18. Исто.

„ . . . Осморици другова из овог дела наше чете то није пошло за руком, јер су поново пали у руке четника, који су их касније предали Немцима. .

Командир Колубарске чете Добривоје Спасојевић био је теже озлеђен, није могао далеко да бежи па је остављен у једној кући. Убрзо су га четници поново нашли и одмах убили.

Део Четврте колубарске чете који се у то време затекао у Сушици, заједно са комесаром чете, није био тада нападнут.

Стварни број заробљених и поубијаних партизана и партизанских сарадника, које су четници тих дана мучки похватали у ваљевском крају, далеко је већи од онога што се помиње у свим појединачним сећањима и документима. Имена се помињу у сећањима живих сведока по мучилиштима на Равној гори, у Брајићима, Теочину, Мионици, селу Планиници, Рајковићу, Сушици, Жабарима, Попадићу, Љигу, Лајковцу, Моравцима, Горњој Топлици. . . Дуга листа имена четничких жртава, међу којима се за неке ни до данас нису могли да нађу потпуни подаци. Највише међу њима је бораца Ваљевског, па затим Шумадијског, Космајског и Посавског партизанског одреда, а затим су ту партизански одборници, сарадници, симпатизери, родољуби.

И овде су само имена за која се сигурно зна.

Из чета и батаљона Ваљевског партизанског одреда четничке жртве су: Драгослав Адамовић, Стеван Алвировић, Радиша Арсенијевић, Радован Аћимовић, Боривоје Атанацковић, Анђељко Аџић, Богдан Бабић, Миливоје Бјелица, Слободан Бјелић, Милан (Милош) Бојиновић, Чедомир Велимировић, Раденко Вербић, Живсрад Весић, Драгослав Видаковић, Миљко Војиновић, Слободан Грбић, Милојко Дамњановић, Милан Димић, Тодор Дубраја, Јаков Дудић, Гвозден Ђорђевић, Јоксим Ђорђевић, Борисав Ђурђевић, Миливоје Ивковић, Миодраг Ивковић, Милић Јанковић, Бранислав Јаћимовић, Слободан Јевтић, Милан Јеремић, Славко Јовановић, Ратомир Јовичић, Љубинко Јосиповић, Драгољуб Ковачевић, Јордан Ковачевић, Слободан Кузмановић, Милић Крстић, Слободан Кутић, Дарко Лесјак, Војислав Лозањац, Драгомир Маринковић, Живорад Маринковић, Здравко Маринковић, Селимир Маринковић, Продан Марјановић, Боривоје Матић, Живан Миливојевић, Марко Миловановић, Драгиша Милошевић, Јован Милошевић, Негован Митрић, Милан Митровић Бурта, Недељко Митровић, Никола Мишчевић, Светозар Мојовић, Радоје Недељковић, Јован Несторовић, Момчило Никић, Радивоје Николић, Милош Павићевић, Живота Павловић, Милош Павловић, Лука Павловић - Папић, Драгутин Пајић, Миљко Перкић, Слободан Петрић, Властимир Петровић, Велисав Петровић, Ђорђе В. Петровић, Милан Ж. Петровић, Милан Р. Петровић - Кепић, Миливоје Петровић, Михаило Петро-

19. Исто, стр. 311.

Живојин Миливојевић

Милорад Маринковић

Боривоје Матић

Бранно Вуносављевић

Вукосав Радојичић

Слободан Кутић

Слободан Кузмановић

Милојко Радисављевић

Јоксим Ђорђевић

вић, Петар Петровић, Ратко Петровић, Милован Пивић, Слободан Пичета, Радојко Плесковић, Милојко Радисављевић, Радивоје Радовановић, Драгиша Радовић, Урош Радовић, Вукосав Радојичић, Добривоје Радојичић, Урош Рафаиловић, Деспот Секулић, Живорад Симић Вивац, Добривоје Спасојевић, Милојко Срећковић, Превислав Срећковић, Бошко СтоЈановић, Данило Томић, Светислав Трифуновић, Александар Ускоковић, Миливоје Ускоковић, Светислав Ускоковић, Раденко Чарапић, Павле Штулић. . .

У **Мионици** и непосредној околини ове варошице четници су тих новембарских дана поубијали или заробили следећа лица: Вера Ваљаревпћ, Живорад Жика Гајић, Драгољуб Илић Добошарев, Александар Јанковић, Марко Јанковић, Гвозден Јовановић, Секула Јовановић, Александар Крстић, Антоније Крстић, Драган Лазаревић, Катарина Лаловић - Стојановић, Љубинка Марић, Тихомир Марић, Живорад Милетић, Миодраг Николић, Бранислав Павловић, Драгослав Павловић Лоле, Душан Петровић, Стеван Петровић, Милован Мићо Радојевић, Србољуб Срба Расулић, Радосав Синђелић, Милија Стевановић, Милан Стојановић Брка, Славка — Мара Стојановић (Ружић), Миодраг Ступаревић и Милутин Ћосић.

На путу између Лазаревца и Љига и на другим местима у овом крају од четника су тих новембарских дана страдали и борци **Шумадијског партизанског одреда,** међу којима су позната имена: Борисав Аничић, Спасоје Бјеговић, Божидар Јовичић, Гвозден Лаловић, Ото Леви, Никола Лончар, Дејан Лукић, Милорад Маринковић, Милан Марковић, Драгиша Николић Пикула, Јован Перишић, Обрад Радивојевић, Василије Радовановић, Милован Радовановић, Живота Тодоровић и Милош Урошевић.

Из **Космајског партизанског одреда** по селима око Ваљева четници су заробили или побили следеће борце: Бранко Вукосављевић, Исак Давичо, Тодор Ивковић, Јован Јерковић, Ранко Крекић, Никола Савин, Ружица Савић, Милутин Тодоровић, Радован Ћосић, Рудолф Цегледи и Божидар Црнић.

Од бораца **Посавског партизанског одреда** око Ваљева су ових дана страдали: Милорад Бркић Ицин, Вељо Вељовић, Петар Драговић, Милован Јовановић, Петар Марјановић, Бранко Марковић, Милош Поповић, Љубисав Ранковић, Радомир Срећковић, Боривоје Станковић и Милорад Шишић.

Из **Шумадијског партизанског одреда:** Иван Михаиловић и Тихомир Ристић.

Тамнавски борци и родољуби: Душан Алавантић, Војислав Алексић, Милосав Вуковић, Петар Ђорђевић, Момчило Кузмановић, Милан Марчетић, Милош Митровић, Светислав Младеновић, Драгић Средојевић и Сава Станојевић.

Из **Ужичког партизанског одреда** и ужичког краја тада су око Ваљева страдали од четника: Божидар Јовановић, Станиша Савовић и Милутин Чолић.

У **Моравцима код Љига** заробљени су: Стеван Бркић, партизан Денић, Михаило Дугалић, Војин Ђурашиновић Костја и Василије Казимировић, већином из Космајског партизанског одреда.

У **Горњој Топлици код Мионице** заробљени су: Владан Богдановић, Стојан Гајић, Милутин Игњатовић и Живота Јанковић, а тих дана **од** четника је у Клинцима погинуо борац Превислав Јовановић.

У Љигу и око ове варошице заробљени су: Божа Максимовић, Благоје Мијатовић, Миленко Милосављевић, Живота Радојевић и Стојанка Цана Радојевић.

По селима око Ваљева, у Мионици и другим насељима овог краја четници су похватали и многе партизанске сараднике и родољубе, међу којима су позната следећа имена: Вера Абрамовић, Радисав Аћимовић, Секула Бојиновић, Марија Брајим, Владанка Бркић, Благоје Вишњић, Милош Гавриловић, Глигo Видовић, Селимир Деспић, Зорка Дудић, Стевка Дудић, Живорад Ђермановић, Тихомир Ђорђевић, Божидар Живановић, Љубисав Јовановић, Живко Лаловић, Милојка Лаловић, Машинка Марић, Ђура Мијаиловић, Лепосава Мијаиловић, Јоксим Милашиновић, Милева Миловановић, Аксентије Митровић, Здравко Митровић, Драгомир Мишевић, Божа Недељковић, Војислав Недељковић, Станојка Нешовановић, Марија Панић, Нинко Петровић, Љубисав Радисављевић, Славко Радојичић, Милан Радовић, Војислав Рафаиловић, Ненад Спасојевић, Тихомир Спасојевић, Бранислав Стефановић, Драгиша Стојановић, Даринка Ћосић, Ратко Ускоковић, Ружица Ускоковић, Петар Филиповић. . .

Живорад Маринновић

У **Лајковцу и околини** од четника су настрадали: Никола Илић, Никола Пажиновић, Војислав Петровић. . .

Најзад, за известан број лица, која се у многим изворима и сећањима помињу међу заробљеним и стрељаним на Крушику (имена неких су уписана и на спомен-плочу стрељаних), налазе ое и они за које нису могли да се прикупе сви подаци. За већину њих зна се да су били партизански борци, али се не зна којој јединици су припадали. За неке се не знају ни ближи подаци о месту рођења, занимању и старости. Али, та имена помињу се на мучилиштима и стрелиштима и овде ћемо их дати у посебној групи. То су: Јован Баленовић, Чедомир Боротањ, Милош Видојевић, Милован Гајић, Васа Ђерић Торбар, Глигор Ђурђевић, Милош Ђурић, Жика инжењер, Бранко Јовановић, Јовићева, Мане Мирковић, Милан Митровић Памуклијаш, Нада Јеврејка, Боривоје Нешковић, Сло-

бодан Пешић, Радован Рабасовић, Рада болничарка, Љубиша Радосављевић, Душан Станишић, Драгољуб Урошевић.. .

Међу онима које су четници тих дана заробили око Ваљева нашао се однекуд и Душан Јовановић, познат по надимку „Душко Црвени", за кога се касније дознало да је био агент специјалне полиције и издајник.

Сигурно је да овај списак заробљених по разним местима око Ваљева и Мионице није потпун. Многи су ухваћени и одмах затим траг им се потпуно губи. Четници су тих дана за свако заробљавање имали разлога. Хватали су људе по Топлици, Кључу, Робајама, Рајковићу, Мушићу. „Неко је ухваћен на друму, неко код куће док се играо са децом, неко у механи док је куповао дуван. . ,"[20] У току акција заробљавања четници нису у свим случајевима успели да ставе ланце на руке. Многи су у отвореној борби гинули, а неке су четници због отпора одмах убијали.

И тако у бескрај.

Дуги спискови наших људи које робе наши људи.

Ко зна да ли ће ови спискови икад моћи да буду сасвим тачни и потпуни. Јер издајници, као и сваки други отпадници, нису желели да иза зверстава остављају ма какве трагове.

На подручју старог ваљевског округа, како се из ових података може закључити, жртвама четничког терора у јесен 1941. године постало је укупно 258 лица, од тога 114 бораца Ваљевског партизанског одреда, 21 борац Посавског партизанског одреда, 18 бораца Шумадијског, 13 бораца Космајског, три борца Ужичког партизанског одреда и још 20 партизана из осталих јединица. Овде је и 69 сарадника НОП. Међу њима је 46 чланова КПЈ, 21 члан СКОЈ-а и 22 жене. Из целе ове групе на Крушику је стрељано 69 лица, на разним другим стратиштима убијено је 66 лица, а осам партизана изгубило је живот у борби против четника.

Пустимо да о овим данима помрачења људске свести и савести још понешто проговоре они који су то непосредно доживели.

Војин Ђурашиновић Костја, у то време борац Космајског партизанског одреда, касније народни херој, био је тих дана један од четничких заробљеника и описао то у својој књизи **Стазама пролетерским**[21].

Са четворицом рањеника Ђурашиновић је из Рогаче преко Даросаве и Липља стигао у Моравце код Љига. Одатле је рањени Перишић упућен у Љиг да потражи неко превозно средство, а остали су заноћили у једној кафани. Ноћу су у кафану упали равногорски четници, „на глави сви имају шајкаче са белим кокардама", и представили су се као четници Драже Михаиловића. „Однекуда донесоше потпуно нове конопце и почеше нас везивати, па

20. Васа Казимировић: *Продаја родољуба,* Просвета, Београд, стр. 15.
21. Војин Бурашиновић Костја: *Стазама пролетерским,* Просвета, Београд, 1961, стр. 191—219.

чак и она два Погавца рањена у руке.. . Сва емо тројица везани један за другог..."

Кад су новезали похватане партизанске рањенике и њиховог пратиоца Ђурашиновића, четници су почели да се хвалишу:

— Знајте да ми имамо везе са Енглеском. Њихови авиони се спуштају на Равну гору сваке ноћи и доносе што нам треба...

У Моравцима су четници похватали још партизана и партизанских сарадника. По сећању Ђурашиновића сви су говорили да су похватани изненада и на препад. Већином су Колубарци... Дража Михаиловић је те ноћи издао четницима наређење за општи напад на партизане.

„Капетан (четнички) је узео моје генералије, а један писар је све записивао" — пише даље Ђурашиновић.

Из Мораваца су четници кроз Љиг провели петнаест заробљених партизана. Водили су их у брда путем за Равну гору. Кад су стигли у Брајиће, затворени су у једну појату и ту преноћили. Одатле су их четници водили у Прањане, затим у Теочин па опет вратили у Брајиће и, кад су ту поново стигли, Ђурашиновић види:

> „. . . На путу стоји неколико стотина партизана, око њих мноштво четника и жандарма. Прикључише и нас к њима. Касније сам дознао да нас је било три стотине шездесет. . . Причају да су изненађени и преварени. У суседном селу зауставише нас у једном вођњаку... Четници свлаче са нас све што ма чему вреди..."-

Сведочанство о овим догађајима налазимо још у једној књизи:

> „ .. . Једна група партизана Космајског и Посавског партизанског одреда пошла је 1. новембра на слободну територију. Испред Живковца су запраштале пушке. Увече су стигли у Љиг и ту одржали митинг. Сутрадан су рањенике испратили на воз за Горњи Милановац, а они су продужили пешке за Мионицу. На раскршћу Разбојишту пресрели су их четници и разоружали, а у Попадићима саслушавали и тукли.. ,"[23]

Ваљево и околина, дакле, памти најмање 258 имена људи, бораца, партизана, партизанских одборника, сарадника, симпатизера, родољуба, који су у новембру 1941. године непосредно доживели четничку издају. Неки су одмах убијени, неки премлаћени, мали број је успео да се спасе из бројних четничких јазбина, а највише их је стрељано на брду Крушику крај Ваљева.

22. Војин Бурашиновић Костја: *Стазама пролетерским,* стр. 200—202.
23. Милош Браловић: *Рањено срце,* стр. 14—15.